

Юлія Боброва,

кандидат юридичних наук, суддя

Біловодського районного суду

Луганської області

ORCID: 0000-0001-7511-3171

<https://doi.org/10.37374/2019-36-21>

УДК 340.12:396.2:347.962.1

Феміда крізь гендерну призму: сучасний концепт

Побудова українського суспільства на засадах рівності, у тому числі і за ознакою статі, базується на конституційному закріпленні гендерного паритету та розумінні того, що на сьогодні рівність – це вже не розкіш [1]. У контексті суддівської діяльності гендерна симетрія охоплює рівність у доступі до професії судді, суддівської винагороди, кар'єрного зростання, участі у суддівському врядуванні та самоврядуванні, а також забезпеченні охорони материнства, у справедливому як для чоловіків, так і для жінок балансі між роботою та сім'єю. Актуальність даного питання зумовлена необхідністю нівелювання дисбалансу між нормативним визначенням гендерної рівності і реальними сучасними соціальними процесами, що характеризуються збереженням гендерних диспропорцій практично у всіх сферах суспільного життя, не виняток у цьому аспекті і судова система. Крім того, його важливість викликана беззаперечною необхідністю аналізу впливу гендерних стереотипів, специфічних робочих проблем і навантажень, а також виконання батьківських і сімейних функцій на можливості професійного шляху в правосуддя, відправлення судочинства і кар'єрного

зростання суддів-жінок та суддів-чоловіків. Доводиться констатувати, що на сьогодні не прослідковується взаємозалежність понять «гендерна рівність» і «судова гілка влади», гендерний аспект у суддівській діяльності є новим правовим явищем, і хоч і набув необхідної актуальності для самої суддівської спільноти, однак ще не піднімався на загальний рівень, а тому – потребує всебічного ґрунтовного наукового аналізу.

Правовим аспектам гендерної рівності в Україні присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених-гендеристів – С. Айвазової, Н. Аніщук, Н. Болотіної, М. Буроменського, О. Вороніної, В. Глиняного, О. Дашковської, Л. Завадської, Л. Кормич, Н. Лаврінченко, І. Лаврінчук, К. Левченко, Л. Леонтьєвої, Т. Марценюк, О. Матвієнко, Т. Мельник, Н. Оніщенко, Л. Петришиної, Н. Пушкарської, С. Поленіної, О. Рудневої, З. Ромовської, Л. Смоляр, Г. Терещенка, М. Томашевської та інших.

Метою статті є аналіз гендерного аспекту суддівської діяльності.

Як слідує із аналізу гендерного складу судів, здійсненого Державною судовою адміністрацією України у 2018 році склад місцевих і апеляційних судів України такий: з 5 482 суд-

дів 50,1 % (2 745) жінок та 49,9 % (2 737) чоловіків [2]. Станом на 1 липня 2019 року з 5 122 суддів 52 % (2 683) жінок та 48 % (2 439) чоловіків [3], а отже, можна говорити, що на сучасному етапі судді-жінки «відвоювали» своє місце у судовій системі України та їх кількість з кожним роком зростає, що свідчить про поступову «фемінізацію Феміди». Досягнення гендерного паритету в судовій системі є однією з ознак подолання «радянської спадщини» організаційно-правових основ діяльності судів. Але станом на 1 березня 2018 року у місцевих та апеляційних судах України із 591 суддів, які обіймають посаду голови суду 36 % (210 осіб) – жінки, 64 % (381) – чоловіки; із 210 суддів, які обіймають посаду заступника голови суду 35 % (74 особи) – жінки та 65 % (136) – чоловіки [2]. Станом на 1 липня 2019 року у місцевих і апеляційних судах України: із 608 суддів, які обіймають посаду голови суду 39 % (235 осіб) – жінки, 61 % (373) – чоловіки; із 194 суддів, які обіймають посаду заступника голови суду 38 % (74 особи) – жінки, 62 % (120) – чоловіки. Тобто, з 1 липня 2018 року зміни відбулись лише в одному показнику – голова суду, де жінок, які працюють на адміністративних посадах в місцевих та апеляційних судах України стало на 3 % більше, а чоловіків, відповідно, на 3 % менше [3].

Розподіл за статтю зайнятих на адміністративних посадах в місцевих та апеляційних судах України за окремими видами має наступну структуру. У судах апеляційної інстанції працюють на адміністративних посадах:

– головами судів – 12 % (1) жінок та 88 % (7) чоловіків, заступниками голови – 22 % (2) жінок та 78 % (7) чоловіків в апеляційних адміністративних судах;

– головами судів – 17 % (1) жінок та 83 % (5) чоловіків, заступниками голови – 33 % (2) жінок та 67 % (4) чоловіків в апеляційних господарських судах;

– головами судів – 21 % (4) жінок та 79 % (15) чоловіків, заступниками голови – 29 % (7) жінок та 71 % (17) чоловіків, в апеляційних загальних судах.

В окружних адміністративних судах головами судів обрані 22 % (5) жінок та 78 % (18) чоловіків, заступниками голови – 28 % (7) жінок та 72 % (18) чоловіків. У місцевих господарських судах головами судів обрані 21 % (5) жінок та 79 % (19) чоловіків, заступниками голови – 41 % (11) жінок та 59 % (16) чоловіків. У місцевих загальних судах головами судів обрані 41 % (219) жінок та 59 % (309) чоловіків, заступниками голови – 44 % (45) жінок та 56 % (58) чоловіків [3].

На посади голів місцевих та апеляційних судів, в переважній більшості, обрані чоловіки. Найбільший дисбаланс між жінками та чоловіками, обраними на посаду голови суду, спостерігається: в апеляційних адміністративних – чоловіків на 76 % більше, в апеляційних господарських судах – на 66 %, в апеляційних загальних та місцевих господарських – на 58 %, в окружних адміністративних судах – чоловіків на 56 % більше.

Загальний показник чоловіків та жінок, які працюють на посаді голови суду в місцевих та апеляційних судах України, порівнюючи з даними на 1 липня 2018 року, зазнав незначних змін: лише на 3 % збільшилась кількість жінок, обраних на посаду голови суду. У той же час, змінились показники за окремими видами місцевих та апеляційних судів. Спостерігається збільшення кількості жінок, які обрані на посаду голови суду: в апеляційних господарських на 11 %. На 8 % зменшилась кількість жінок, які обрані на посаду голови суду в місцевих господарських судах, на 5 % – в апеляційних загальних судах, на 2 % – в місцевих загальних судах, на 1 % – в окружних адміністративних судах. Лише в апеляційних адміністративних судах даний показник є незмінним [3].

Наведені цифри свідчать про те, що в місцевих судах України саме судді-жінки відведено головне місце, тоді як в апеляційній інстанції гендерна симетрія має бути покращена аби належно забезпечити право жінки на кар'єрне зростання. Результатом багатьох досліджень стало обґрунтування висновків, що жінки мають вельми сприятливі якості для ефективною управлінської діяльності, а за деякими параметрами й явні перевагами для успішного здійснення управлінських функцій, що вдало екстраполюється і на обіймання посади голови суду, іншої адміністративної посади чи посади в суді вищого рівня.

Звісно ж, досягнення гендерного паритету в Україні не можливе без використання позитивних тенденцій, концепцій, моделей його закріплення, правового врегулювання в інших державах, комплексного їх аналізу. Так, саме в Європі гендерній рівності приділяється неабияка увага, адже члени ЄС зробили значний крок вперед у розробці єдиної, гендерної за суттю, правової політики. Крім цього, Європейська Конституція пронизана духом гендерної рівності. Парламентська Асамблея Ради Європи вважає своїм довгостроковим завданням досягнення гендерно збалансованого представництва в делегаціях парламентів країн-членів, підвищення представництва жінок у національних парламентах.

«У країнах, в чиїх урядах жінки присутні в рівних пропорціях з чоловіками, економіка більш ефективна і стійка, а суспільство більше прагне до миру і стабільності», – заявив в одному з коментарів Пан Гі Мун, Генеральний секретар ООН [4].

Узагальнення статистичних даних за 2019 рік свідчить, що у Франції судді-жінки становлять 54 % від загальної кількості судді, у Фінляндії – 46 %, в Італії – 48 %, в Нідерландах – 75 %, в Польщі – 63 %, у Росії – 66 % [5, с. 582]. Дані показники хоч і демонструють збільшення кількості жінок у судовій системі, однак,

не завжди є підтвердженням безперешкодного їх доступу до неї та рівних можливостей у професійному зростанні, просуванні тощо. Як не прикро, але нам доводиться констатувати, що у країнах романо-германської правової сім'ї у суддівській професії досі зберігається «скляна стеля», яка не дозволяє представницям прекрасної статі займати престижні адміністративні посади у судовій системі та горизонтальна сегрегація, при якій більшість жінок в силу усталених статевих стереотипів у випадку наявності спеціалізації в суді розглядають цивільні справи.

Доводиться констатувати, що питання «жінки на керівних посадах» не вирішено у Німеччині навіть після встановлення статутних квот наглядних рад, запроваджених у 2015 році. Так звані «трудова квоти для жінок», покликані попередити можливість дискримінацію жінки, яка прагне обійняти керівну посаду. На жаль, підприємства та організації не дотримуються принципу квотного розподілу посад між жінками та чоловіками, оскільки ніякої відповідальності у вигляді покарання за це не несуть [6]. Аналогічна ситуація спостерігається і в судах Німеччини. Так, у 2010 році німецька судова система виглядала наступним чином: 20 400 суддів (з них 8 в судах «загальної юрисдикції», з них 39 % – жінки). До 2017 року кадрове наповнення судів склало 20 300 суддів (42,15 % жінки) [7, с. 10].

Зрештою, гендерні питання враховуються у цій країні і в процесі відбору та призначення суддів. Процедура підготовки, добору та призначення суддів у Німеччині регламентована Розділом 2 «Право на заняття суддівських посад» Німецького Закону «Про суддів» [8, с. 17]. Правила щодо рівних можливостей для заявників-жінок (правила з оптимізації гендерного балансу) вимагають, щоб у певних етапах процедури брала участь особа, яка повинна спостерігати та контролювати застосування цих правил (Gleichstellungsbeauftragte,

такі відділи є при всіх адміністраціях) [9].

У сучасній Німеччині кільком жінкам вдалося зійти на пік судової влади. Так, юрист Ютта Лімбах в 1994 стала першою жінкою, яка очолила вищу юридичну інстанцію Німеччини – Федеральний конституційний суд (з 2002 року у відставці). У 2011 році в Конституційний Суд прийшла Сюзанна Бер і стала єдиною жінкою в одній з двох палат КС, що складаються з восьми осіб кожна [10]. «Гендерний досвід» ФРН є цікавим для сучасної України, з огляду на те, що цій країні все ж вдалося певною мірою досягнути гендерного паритету у важливих сферах життя соціуму і залучити жінок до прийняття суспільно важливих рішень, доказом чого служить зайняття ними найвищих державних постів. Таким чином, не дивлячись на те, що на сучасному етапі вирішення «гендерного питання» і актуалізовано в Німеччині, феномен «скляної скелі» не втратив свою значимість, статеві стереотипи й надалі продовжують впливати на забезпечення та реалізацію професійно-кар'єрних можливостей жінок.

У судовій системі Австрії на сьогодні виконують свої функції близько 2 тисяч професійних суддів, серед них близько 50 % – жінки [11]. За іншими даними 51,2 % чоловіки та 48,8 % жінки. Більше того, адмінпосади у судах займають 61,3 % чоловіків та 38,7 % жінок. У судах першої інстанції головами є 60,3 % чоловіків та 39,7 % жінок; апеляційна інстанція представлена 62,1 % голів чоловіків та 37,9 % жінок; касаційна – 100 % чоловіки [12]. Дані цифри говорять самі за себе – у представництві жінок на посадах суддів досягнуто гендерної рівності. Такий позитивний результат детермінований прозорістю процедури відбору та спрощеними вимогами до кандидатів: юридична освіта, громадянство Австрії, добрий стан здоров'я, професійна придатність та мінімум п'ять місяців практики в суді.

Процедура відбору на посаду судді теж враховує гендерний компонент. Так, після розгляду заяви заявника голова вищого регіонального суду звертається з поданням до міністра юстиції, який уже призначає особу на позицію кандидата в судді. Після цього починається чотирьохрічний термін, під час якого кандидат у судді допускаються до підготовчої служби для того, аби стати професійними суддями. Підготовча служба кандидата в судді проходить у районному та регіональному судах, прокуратурі, закладах позбавлення волі, в якості нотаріуса чи адвоката, а також закладах реабілітації ув'язнених чи закладі реабілітації жертв злочинів. Наприкінці цього строку відбуваються письмові та усні екзамени кандидата перед вищим регіональним судом. Повторно скласти іспит можна лише ще один раз. Після успішних випробувань кандидат може подати заявку та заповнити вакантне місце в тому чи іншому суді вже в якості професійного судді на безстроковий термін. Комісії персоналу при вищих, регіональних та Верховному Суді подають списки з кандидатами на призначення. Повноваження на призначення професійного судді формально належать Федеральному Президенту, але він делегує це повноваження, в більшості випадків, міністру юстиції. Вибір на користь того чи іншого кандидата має відбуватися на основі кваліфікацій кандидатів, у випадку рівності закон надає перевагу жінкам, а в інших випадках старшим кандидатам [11].

Що стосується представництва жінок у судовій системі Швейцарії, то враховуючи сформоване класичне суспільне їх сприйняття звісно кількість суддів-чоловіків перевищує суддів-жінок з показником 64,7 % та відповідно 36,3 %. Серед голів судів першої інстанції 66,4 % – чоловіки і 33,6 % жінки. Співвідношення голів суду чоловічої/жіночої статі в судах другої інстанції: 69,2 % – 30,8 %. У суді касаційної інстанції 100 % пред-

ставлені чоловіки [12]. Таким чином, проглядається «скляна стеля» в області судочинства, яка перешкоджає жінкам у професійному зростанні до вищих щаблів суддівської кар'єри та доступі до адміністративних посад.

Гендерні показники у судовій системі Швеції демонструють нам практичне досягнення гендерного паритету, де серед загальної кількості суддів 53,4 % чоловіки, а 46,6 % жінки. Адміністративні посади займають відповідно 63,9 % чоловіків та 36,1 % жінок. Із розподілом за інстанціями наступна картина: 63,3 % чоловіків і 36,7 % жінок є головами у судах першої інстанції; в апеляції відповідно – 70 % і 30 %, в касаційному суді – 50 % на 50 % [12]. Такий стан речей підтверджує висновок про те, що Швеція досягла чималих результатів у вирішенні «гендерного питання», забезпечивши реалізацію принципу гендерної рівності правосуддя.

Проаналізовані нами статистичні показники забезпечення та реалізації гендерної рівності у судочинстві Фінляндії свідчать про те, із загальної кількості суддів 49,1 % чоловіки, 50,9 % жінки. Адміністративні посади у судовій системі на 78,3 % належать чоловікам і лише 21,7 % жінкам. У суді першої інстанції посаду голови обіймають 76,3 % чоловіків та 23,7 % жінки. Апеляційна інстанція характеризується 100 % представництвом на посадах голів судів чоловіків, у касації – 50 % на 50 % представники різних статей [12]. Зрозуміло, що наведені дані відображають дуже цікаву «гендерну картину» правосуддя, де з однієї сторони бачимо загальну «фемінізацію» судів, а з іншої – чималі перешкоди у доступі представниць прекрасної половини людства до інституту лідерства, оскільки принцип пропорційного їх представлення державою не забезпечено.

У французькій судовій системі посаду судді обіймають 40,2 % чоловіків та 59,8 % жінок. Адміністративні посади розподілилися за статевої ознакою наступним чином: 71,4 % чоловіки і 28,6 % жінки. Головами судів першої інстанції є 70,9 % представники сильної половини людства та 29,1 % – прекрасної половини; відповідно в апеляційній інстанції посади голів належать 72,3 % та 27,7 %, а в касації – 100 % чоловікам [12].

Нам вдалося з'ясувати, що посади суддів в Іспанії обіймає 50,2 % жінок та 49,8 % чоловіків. Адміністративні посади в судах на 47,5 % належать жінкам і 52,5 % чоловікам. Головами судів першої інстанції є 76,9 % чоловіків та 23,1 % жінок; у судах апеляційної інстанції 85,4 % чоловіків і 14,6 % жінок; у суді касаційної інстанції 100 % чоловіки [12].

Підсумовуючи зазначимо, що гендерний баланс у судах існує на рівні першої інстанції, апеляційні та касаційні суди досі залишаються «чоловічими», що свідчить про труднощі у доступі жінок до управління в судовій системі. В основі даної проблеми лежать віками сформовані стереотипи про жіночі та чоловічі статусні ролі. І хоча суспільство погодилося на рівноправність чоловіків та жінок суддів, але останнім згоди на входження їх до «інституту лідерства» так і не надало. На сьогодні, жінка голова суду все ще залишається радше винятком, а ніж звичним явищем. За таких обставин видається необхідним додати гендерний компонент до нормативного механізму врегулювання порядку обрання суддів на адміністративні посади, представництва судової влади, а також при формуванні складу органів суддівського самоврядування.

Список використаних джерел

1. *Kring S. Guidelines on Gender in Employment Policies. Geneva, 2009. 128 p.*

2. ДСА здійснила аналіз гендерного складу суддів. URL: <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/dsa-zdiysnyla-analiz-gendernogo-skladu-suddiv/?month=03&year=2018> (дата звернення: 12.11.2019).
3. Узагальнення гендерного складу апеляційних та місцевих судів України, Державної судової адміністрації України та її територіальних управлінь станом на 1 липня 2019 року. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/gender/jlkjfdflj> (дата звернення: 21.09.2018).
4. *Корреспондент*: Жіноча частка. За кількістю жінок у владі Україна поступається багатьом країнам світу. URL: <https://ua.korrespondent.net/journal/1447311-korrespondent-zhinocha-chastka-za-kilkistyuu-zhinok-u-vladi-ukrayina-postupaetsya-bagatom-krayinam-svitu> (дата звернення: 27.06.2019).
5. *Иванова Е. А.* Гендерный дисбаланс в российском судебном корпусе: феминизация профессии. Журнал исследований социальной политики 13 (4). С. 579–594. (С. 582).
6. *Гендерна нерівність*: чи існує у Німеччині дискримінація жінок на ринку праці. URL: <https://www.dw.com/uk/a-41101481> (дата звернення: 08.07.2019).
7. *Шклярчук М. С.* Траектория уголовного дела в Германии: оправдательный уклон? Санкт-Петербург, 2017. 44 с. (С. 10).
8. *Власов И. С.* Назначение на судебную должность. Судьи в зарубежных странах. Законодательство зарубежных стран. Вып. 2. 1991. С. 17.
9. *Вибір та оцінювання суддів в Україні*: Звіт групи експертів: Георг Става (Австрія), Вілма Ван Бентхем (Нідерланди), Реда Молієне (Литва). Листопад 2018. URL: https://vkksu.gov.ua/userfiles/Selection_and_Evaluation_of_Judges_UA.pdf (дата звернення: 08.07.2019).
10. *Женское* лицо правосудия с аппаратным прошлым. URL: <https://pravo.ru/story/view/123961/> (дата звернення: 07.07.2019).
11. *Ворошило М. І.* Судочинство Австрії та судочинство України. URL: <https://yvu.com.ua/sudochinstvo-avstriyi/> дата звернення: 07.07.2019).
12. *СЕРЕЖ* Звіт «Системи правосуддя в Європі: Ефективність і якість правосуддя». URL: <https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/cepej/Systema-pravosuddya-evropi-2012.pdf> (дата звернення: 08.07.2019).

Боброва Ю. Ю. Феміда крізь гендерну призму: сучасний концепт

Стаття присвячена теоретико-правовому дослідженню суддівської діяльності через призму гендерного її виміру. Наголошується, що під тиском демократичних вимог суспільство погодилося на рівноправність жінок та чоловіків суддів, але першим згоди на входження до «інституту лідерства» так і не надало. На сьогодні, законодавче вирішення гендерної проблематики в Україні хоч і отримало поступальний рух вперед, однак у порівнянні із рядом держав, прогресивних у даному питанні, у нашій державі він відбувається дуже повільно. На фоні сучасних перетворень гендерний аспект суспільних відносин, у тому числі і суддівської діяльності, не набуває належної актуальності. Задля досягнення позитивних результатів, потребує імплементації у суспільство України уже набутий іншими країнами передовий досвід державних перетворень у сфері нейтралізації статевої дискримінації та забезпечення гендерної рівності.

Ключові слова: суд, суддя, гендер, суддівська діяльність, судова система.

Боброва Ю. Ю. Фемида сквозь гендерную призму: современный концепт

Статья посвящена теоретико-правовому исследованию судебной деятельности сквозь призму гендерного ее измерения. Отмечается, что под давлением демократи-

ческих требований общество согласилось на равноправие женщин и мужчин судей, но первым согласия на вхождение в «института лидерства» так и не предоставило. Сегодня законодательное решение гендерной проблематики в Украине хоть и получило поступательное движение вперед, однако по сравнению с рядом государств, прогрессивных в данном вопросе, в нашем государстве он происходит очень медленно. На фоне современных преобразований гендерный аспект общественных отношений, в том числе и судейской деятельности, не приобретает надлежащей актуальности. Для достижения положительных результатов требует имплементации в общество Украины уже приобретенный другими странами передовой опыт государственных преобразований в сфере нейтрализации половой дискриминации и обеспечения гендерного равенства.

Ключевые слова: суд, судья, гендер, судейская деятельность, судебная система.

Bobrova Yu. Femida through a gender prism: a modern concept

The article is devoted to the theoretical and legal study of judicial activity through the prism of its gender dimension. It is noted that under the pressure of democratic demands, society agreed to the equal rights of women and men of judges, but was not the first to consent to joining the “leadership institution”. Today, the legislative solution to the gender problem in Ukraine, although it has received progressive advancement, however, compared with a number of states that are progressive in this matter, in our country it is seen very slowly.

Against the background of modern transformations, the gender aspect of social relations, including judicial activity, does not acquire proper relevance. To achieve positive results, it requires the implementation of the best practices of state transformations in the field of neutralizing sexual discrimination and ensuring gender equality, already acquired by other countries in the society of Ukraine.

In the local courts of Ukraine, it is the female judge who is given the highest priority, while in the appellate instance, gender symmetry must be improved in order to properly secure a woman's right to career advancement. Many studies have substantiated the findings that women have very favorable qualities for effective management, and in some respects, and clear advantages for successful management, which is extrapolated well to holding the position of chairman, other administrative position, or other administrative position.

There is a gender balance in the courts at first instance, with the courts of appeal and cassation still being 'male', indicating that women have difficulty accessing the judiciary. At the heart of this problem are the stereotypes of female and male status roles formed over the centuries. Although the society agreed to the equality of men and women of judges, the latter did not consent to their entry into the “leadership institute”. Today, a female presiding judge still remains an exception rather than a common occurrence. In such circumstances, it seems necessary to add a gender component to the normative mechanism for regulating the procedure for election of judges to administrative positions, representation of the judiciary, and also in the formation of the composition of judicial self-government bodies.

Key words: court, judge, gender, judicial activity, judicial system